

Bij een dagboekfragment van Daniël Robberechts

Van Daniël Robberechts verschenen tijdens zijn leven twee dagboeken *pur sang* in boekvorm: het eerste, een uitgave van Manteau, uitgebracht in 1984, bestrijkt de periode 1964-1965; het tweede, een uitgave van Kritak, gepubliceerd in 1987, omvat de periode 1966-1968. Een dagboek in boekvorm, of een dagboek *pur sang*, deze omschrijvingen lijken op het eerste gezicht dubbelop. Als een dagboek uitgegeven wordt, moet er dan nog worden bijverteld dat dit in de vorm van een boek is? En is een dagboek niet per definitie het meest pure, directe, onvermengde geschrift? De vragen liggen voor de hand, de antwoorden heel wat minder.

Reeds lang vóór de uitgave in boekvorm in 1984 publiceert Robberechts dagboekfragmenten in tijdschriften. De eerste dagboekbladen verschijnen in 1967 in *Komma, Yang* en *Daele*, het eenmanstijdschrift van de schrijver Jan Emiel Daele. Later, vanaf 1968, en vooral tussen 1973 en 1976, wordt het dagboek openbaar gemaakt in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*. Het is vreemd dat Robberechts niet zelf gereflecteerd heeft over het tijdschrift als publicatieplatform van zijn dagboek. Het is vreemd, omdat hij zelf veel geschreven heeft in tijdschriften, vreemd ook omdat hij deel heeft uitgemaakt van enkele tijdschriftredacties, onder andere van *Heibel*, en zelf ook - net zoals Daele - een eigen tijdschrift heeft opgezet. In het 'voorbericht' van *Dagboek '64-'65* gaat hij de kwestie bovendien uit de weg. Hij maakt helemaal geen gewag van de tijdschriftpublicaties. Meer nog, hij stelt dat de publicatie van de notities uit 1964 en 1965 in 1984 gepast is omdat er "na 20 jaren net voldoende distantie begint te komen" (p. 5). Wat is de afstand in de tijd tussen het schrijven van de dagboekfragmenten en de uitgave ervan in de tijdschriften? In de jaren zestig, in *Komma, Yang, Daele* en het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, is die afstand minimaal, zo goed als onbestaande. De dagboekfragmenten in *Komma*, jaargang drie, nummer drie, gedateerd maandag 1605 en di 1705, werden geschreven in 1966 en gepubliceerd in 1967. Nauwelijks een jaar later dus. Dit is een zeer belangrijke vaststelling. Het betekent dat Daniël Robberechts zijn dagboek vrij vroeg - misschien wel van bij het begin - heeft geconcipieerd als een publiek toegankelijk geschrift.

Deze vaststelling roept meteen een vraag op, een vraag die de kwestie van de vermenging van de publicatievormen - boek en/of tijdschrift - overstijgt, een vraag die aansluit bij de problematiek van het dagboek als 'zuiver' of 'authentiek' geschrift. De vraag luidt: wat zijn de gevolgen van deze door de auteur vooropgestelde

openbaarheid voor het schrijven van het dagboek? Zijn die dagboekfragmenten bladen uit een waarlijk 'open boek'? In hoeverre censureerde de auteur zichzelf? Deze vragen zijn onoplosbaar, en misschien zijn ze zelfs oninteressant, al zou Robberechts het hier wellicht niet mee eens zijn. "Ik pleit voor een hopeloos compromitterend schrijven," oppert hij al in de *Komma*-dagboekbladen. "Misschien zullen dergelijke, zo talrijk mogelijke boeken er ooit toe bijdragen dat de menselijke eenzaamheid, de vervreemding, de Geworfenheit beslissend worden aangetast" (p. 68). Punt. Of vraagteken? Vooraleer op dit 'detail' in te gaan, moet over de *Komma*-dagboekbladen het volgende worden opgemerkt: deze bladen zijn opgenomen in het boek met als titel *De grote schaamlippen*, en met als ondertitel *Een dynamische zelfbeschrijving*. In de dagboekbladen zoals die in *Komma* gepubliceerd zijn, sluit Robberechts zijn wervend betoog over 'het hopeloos compromitterend schrijven' af met een punt; in *De grote schaamlippen* is dat punt veranderd in een vraagteken. Een kleine wijziging, maar uiteraard geen betekenisloze wijziging.

Van *De grote schaamlippen* verschijnen drie drukken, de eerste bij Nijgh en van Ditmar in 1969, de tweede eveneens bij Nijgh en van Ditmar en eveneens in 1969 maar met een andere titel (*Open boek. Een dynamische zelfbeschrijving*) en de derde bij Kritak in 1987, opnieuw met de titel van de eerste uitgave, maar met een nieuwe ondertitel, namelijk *Dagboek '65-'66*. De veranderde titels en ondertitels brengen nieuwe vragen met zich mee, vragen die in wezen dezelfde zijn als die over het punt of het vraagteken. Voor *De grote schaamlippen* heeft Robberechts zijn dagboeknotities op meerdere plaatsen herschreven. Het is om die reden dat *De grote schaamlippen* niet als een dagboek pur sang kan worden gekarakteriseerd. Het is een bewerkt, herschreven dagboek. Meer nog: het is een boek dat het dagboek als materiaal gebruikt, letterlijk, want de stof komt uit het dagboek, maar ook figuurlijk, in de zin dat 'het dagboek' retorisch wordt ingezet. De simpele aanduiding 'maandag 1605' (in *Komma*) of 'M 16 05' (in *De grote schaamlippen*) sorteert een bepaald effect, een waarheidseffect, ook al kan de lezer helemaal niet uitmaken of hij het 'echte' dagboek aan het lezen is. In *De grote schaamlippen* is dat waarheidseffect geen doel op zich, integendeel, de auteur geeft zelf aan dat het om niet meer dan een waarheidseffect gaat, en niet om de waarheid zelve. Hij zet daartoe verschillende middelen in. De data, bijvoorbeeld M 16 05, zijn kwistig over de linkerkolom uitgestrooid: ze zijn niet geplaatst bij het begin van een dagboekfragment; ze geven met andere woorden hooguit een indicatie van het moment waarop de notities zijn neergeschreven. Op die manier geeft de auteur aan dat de

tekst weliswaar uit een dagboek komt, maar niet onbewerkt in de uitgave terecht is gekomen. In *De grote schaamlippen* wordt ook de typografie ingezet om 'de waarheid' van het dagboekschrijven ter discussie te stellen. In het boek worden twee letterkorpsen gebruikt: een gewoon korps en een kleiner korps. De reeds geciteerde bladen uit *Komma*, nummer drie van de derde jaargang, staan in het gewone korps. Het zijn stukken die veelal over het schrijven zelf handelen, of over het schrijverschap. In deze notities wordt ook teruggeblikt maar die terugblik betreft een verder verleden. De notities zijn eerder autobiografisch dan dagboekachtig. De passages in het kleinere korps bevatten doorgaans meer urgente biografische informatie, ze zijn directer gerelateerd aan het geleefde leven en zijn ook anekdotischer. Om die reden lijken ze meer op dagboekexcerpten dan de stukken in het gewone korps. Maar zijn deze stukken ook rechtstreeks uit het dagboek afkomstig, of zijn ze bewerkt? Een andere aflevering van *Komma*, het eerste nummer van de vierde jaargang, geeft hierover uitsluitel. De bijdrage van Robberechts aan dit nummer is *Terloops* getiteld, dus niet *Dagboek* zoals in het andere nummer van *Komma*. De notities die zijn ondergebracht in drie secties - *Terloops I, II, III* - overspannen de periode zo 121265 tot v 1811[66]. Het zijn allemaal notities die in *De grote schaamlippen* in het kleine korps zijn afgedrukt. Maar zijn ze ook dezelfde als in *De grote schaamlippen*? Het antwoord is weerom negatief. Ook deze fragmenten zijn bewerkt, sommige fragmenten zijn bovendien wél opgenomen in de aflevering van *Komma* en niet terechtgekomen in *De grote schaamlippen*, en vice versa. In een van de fragmenten (zo 27/03[66]) voegt de auteur bij het overschrijven opmerkingen toe die hij bovendien dateert (25/04). Het is de meest uitdrukkelijke aanduiding dat *De grote schaamlippen* weliswaar op een dagboek lijkt, maar er niet volledig mee samenvalt. Het is dan ook vreemd dat de derde druk van het boek in 1987 de ondertitel *Dagboek '65-'66* heeft meegekregen. *De grote schaamlippen* is geen dagboek! Als *De grote schaamlippen* moet worden gekarakteriseerd, dan niet als een dagboek maar als een plakboek. Het boek omvat dagboeknotities die niet, nauwelijks of heel zwaar bewerkt zijn. Het boek bevat daarnaast autobiografische teksten - teksten waarin de auteur terugblik op het tot dusverre geleefde leven - en/of teksten die het autobiografische thematiseren. In *De grote schaamlippen* staat ook een verhaal, dat Robberechts eerder in een tijdschrift publiceerde: *De moord*, in april 1967 opgenomen in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*.

"Ik weet niet goed wat het erin komt doen, *de moord*, tenzij als het stuk dat ge op die bepaalde datum aan het schrijven waart," schrijft Georges Adé, alias Laurent Veydt, in een brief die gepubliceerd werd in *Yang*, in het nummer waarin Robberechts dagboekfragmenten publiceerde die later - in gewijzigde vorm uiteraard - zouden worden opgenomen in *De grote schaamlippen*. Laurent Veydt is één van de eerste lezers van het manuscript van *De grote schaamlippen*, en hij heeft voordien het op zichzelf staande verhaal *De moord* gelezen in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*. Zijn onbehagen ligt dus enigszins voor de hand, zo ook zijn conclusie: het verhaal is opgenomen omdat het in die periode tot stand is gekomen. Veydt legt de vinger op een interessante ontwikkeling die zich in Robberechts' praktijk omstreeks die tijd, tussen '65 en '67, voltrekt, maar het belang ervan ontgaat hem, wellicht omdat hij er te dicht op zit. De opname van *De moord* in *De grote schaamlippen* is heel belangrijk, niet zozeer omdat Robberechts het verhaal 'op die bepaalde datum aan het schrijven was', maar precies om het gevoel van onbehagen dat de lezer overvalt in de confrontatie met de verschillende registers, waartoe ook, en misschien bij uitstek, het zogenaamd autonoom narratieve behoort. Het (schrijven van het) verhaal loopt niet gewoon maar parallel met het dagboek, zoals Veydt suggereert, het narratieve is radicaal in het autobiografische binnengedrongen, en vice versa. Is Robberechts' dagboek in '64-'65 een plaats van waaruit hij zijn 'andere' werken - zijn proza, voornamelijk verhalen, en zijn poëzie - beschouwt, dan betekent het avontuur van *De grote schaamlippen* het opheffen van de schotten tussen al die praktijken.

Reeds in 1964, op maandag 17 februari 1964, loopt Robberechts hierop vooruit als hij zijn "plannen voor de naaste toekomst" uiteenzet: "Na Zesmaal en Drie maagden: jeugdverzen (een 20-tal bladzijden; in de poëziewerks De Hoorn?), dan de geen-roman waar ik nu aan werk; verder 'De schone dwaas' (of 'Vakantie?'), het zelfmoordverhaal en het overspel; d.i. alles vooral afrekening; dan een bundel pseudo-proza over steen en vogel, een novellenbundel (De verrassing, de oude vrouw, een dansavond, en het knaapje achter in de auto), 'De trein', 'De androgyn' en 'Het hospitaal' - deze drie veel meer louter scheppend werk; eerst daarna - of zelfs later, na een lijvig boek zoals 'De tuin der lusten'? - kan ik het dagboek inzetten. Totaal: 3 reeds geschreven werken, 9 nog te schrijven, 10 met de 'De tuin...'" (p. 43).

Interessant is dat deze opsomming enerzijds verschillende genres omvat (proza, poëzie, dagboek), anderzijds een aantal projecten benoemt die precies de vermenging of opheffing van genres nastreven ('de geen-roman', 'een bundel pseudo-proza'), en tenslotte het dagboek aangeeft

als iets dat kan worden 'ingezet'. "Naaste toekomst?" voegt Robberechts als retorische vraag toe aan deze ambitieuze opsomming. "Wel een tien jaren werk," vervolgt hij.

Het is allemaal veel sneller gegaan. Met *De grote schaamlippen* dat begint met een dagboeknotitie, V 10 12 65 gedateerd, realiseert hij de door hem beoogde vermenging van soorten schriften - en wel in het dagboek zelf. *De grote schaamlippen* is de eerste geenroman, het eerste pseudo-proza, ja, de eerste totaaltekst.

Het dagboek is op die manier niet alleen een publiek toegankelijk geschrift, het is ook en in de eerste plaats een openbare werkplaats geworden. Het dagboek is beide rollen blijven vervullen - tot en met de dood van de auteur in 1992. Na de publicaties in *Komma* en *Yang* zal Robberechts dagboekbladen blijven publiceren, onder andere in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* en in *De Nieuwe Maand*. Het dagboek zal door Robberechts ook blijvend worden ingezet als werkplaats.

Het hier gepubliceerde dagboek is een onderdeel van een veel uitgebreider werkschrift dat naast de kladversies van brieven, essays en lezingen ook de eerste aanzetten van *Praag schrijven* omvat, het geschrift waaraan Robberechts in de betrokken periode werkt. De verschillende delen van het schrift zijn meestal goed aangegeven (door het gebruik van verschillende balpennen). Het cahier is een gelaagde bundeling van geschriften en notities, met verschillende eindbestemmingen, sommige privaat, sommige publiek. De perforatie van genres en publicatievormen, en op die manier de problematisering van genres en publicatievormen - de problematisering van 'praktijken' tout court - kunnen als de inzet van het werk van Daniël Robberechts worden beschouwd. Het dagboek is al die tijd - en zeker vanaf *De grote schaamlippen* - de uitvalsbasis geweest om deze problematisering met de grootste vastberadenheid gestalte te geven.

Koen Brams